

Logos, Tuzla, Vol 2 No. 1,
Siječanj, 2014.

Ivor Altaras Penda
Mrazovićeva 10, 10000 Zagreb
E-mail: ivor.altaras@zg.t-com.hr

Jedinstvo europske epistemološke misli – primjer Sokrata i Karla Poppera

---

Ivor Altaras Penda¹

Sažetak

U ovom se radu bavim analizom dviju spoznajnih teorija koje su nam ponudili Sokrat u IV. st. pr. n. e. te Karl Popper u XX. st. n. e. U njima sam pronašao mnoštvo metodoloških bliskosti bez obzira na to što su se njihovi koncepti u njihovo doba tumačili kao potpuno novi i revolucionarni. Poseban osvrt stavljam i na sličnost načina na koji se kritička javnost odnosila prema ova dva mislioca. U tim činjenicama vidim potencijalnu iznimnu vrijednost, kako za sam razvoj epistemološke teorije, tako i za pronalazak mogućeg novog izvora zajedničkoga europskog kulturnog i civilizacijskog integracijskog potencijala.

KLJUČNE RIJEČI: europski kulturološki prostor, europski integracijski procesi, disolucija EU, Sokrat, Karl Popper, epistemologija, razvoj znanosti

Sumamary

In this paper, I will deal with the analysis of two cognitive theories that have given to us by Socrates in IV century BC and Karl Popper in the twentieth century. In these theories I have found a multitude of methodological closeness, regardless the fact that their concepts in their time interpreted as a completely new and revolutionary. Special review I put on the similarity to the way in which critical public attitude towards these two thinkers. On this

---

¹ Autor teksta doktor je društvenih znanosti iz područja sociologije i predavač na Međunarodnom sveučilištu u Dubrovniku – DIU Libertas.

fact, I see the potential great value for the development of epistemological theories, as well as possible new sources of common European integration potential in the field of culture and civilization value.

KEYWORDS: European cultural space, the European integration process, the dissolution of the EU, Socrates, Karl Popper, epistemology, scientific development

1. UVOD

Kao bomba odjeknula je vijest, koju su prenijeli gotovo svi relevantni svjetski mediji,² da je njemačka kancelarka Angela Merkel izjavila kako je multikulturalni koncept prema kojemu ljudi različitih nacija mogu živjeti sretno jedni pokraj drugih u Njemačkoj u potpunosti propao. Iako se ova izjava mogla čuti u govoru što ga je gđa Merkel održala na predizbornom skupu mladih Demokršćanske Unije (CDU) pojedini su analitičari stali u obranu ideje multikulturalnosti ustvrdivši da je ovakva izjava prvenstveno posljedica publike kojoj se kancelarka obraćala; ipak je ovakav stav izazvao snažne reakcije diljem Europe, pa i svijeta – bilo je onih koji su se zgražali nad ovakvim izričajem, ali i onih koji su zaključili da je, iako se mnogima ne mora svidjeti, u konačnici izrečena jedna velika istina.

Nesumnjiva je činjenica da je liberalna demokracija još uvijek dominantni oblik vladavine u Europi, što se dakako odnosi i na samu Njemačku. Stoga se postavlja pitanje: kakvo to iskustvo ima Njemačka kroz gotovo sedamdeset godina od završetka Drugoga svjetskog rata, kada je zbog svoga nacističkog nasljeđa i u sam Ustav³ SR Njemačke ugrađena odredba po kojoj politički gonjeni ljudi imaju pravo na azil? Ta je kratka rečenica iz Ustava imala dalekosežne društvene posljedice za Njemačku jer je ona postala privlačno mjesto za azilante iz cijeloga svijeta što je dodatno doprinijelo stvaranju multikulturalnoga njemačkog društva. U takvoj zemlji izreći misao da je multikulturalizam poraženi društveni model koji je mrtav istovremeno znači ustvrditi da liberalna demokracija i multikulturalizam ne idu zajedno. Takvi stavovi mogli bi dovesti do zaključka da multikulturalizam predstavlja opasnost za vladavinu liberalne demokracije (Kurelić, 2002., 124).

Njemačka je najveća i najsnažnija pojedinačna ekonomija EU te je najveći neto platiša u zajednički europski proračun. Usto, ona je jedna od glavnih pokretača europskih integracijskih procesa i to na ekonomskoj, tehnološkoj, kulturnoj, inovacijskoj i proizvodnoj razini. Stoga, u kojim god okolnostima nastala, ovakva izjava odašilje snažnu poruku, a naročito s obzirom na to u kojem je povijesno-ekonomskom momentu izrečena (u vremenu najveće svjetske ekonomske krize još od dvadesetih godina prošloga stoljeća koja posebno jako pogađa zemlje članice EU, a da pritom europski integracijski procesi niti izdaleka nisu gotovi; dapače, puni su raznovrsnih prijevora).

Zato ne čudi tumačenje po kojemu završetak pregovora i uspješno pristupanje Republike Hrvatske punopravnom članstvu u EU u srpnju 2013. g. ima i širi, i to za EU, važniji značaj jer se time dokazuje da su europski integracijski procesi još uvijek, barem nekima, atraktivne ideje. To posebno dolazi do izražaja u trenutku kada, primjerice, nova Vlada Republike Island

---

²<http://www.youtube.com/watch?v=tJxRBvSf83w>

<http://www.guardian.co.uk/world/2010/oct/17/angela-merkel-german-multiculturalism-failed>

<http://www.bbc.co.uk/news/world-europe-11559451>

<http://www.ynetnews.com/articles/0,7340,L-3970224,00.html>

<http://www.breakingnewsenglish.com/1010/101017-multiculturalism.html>

<http://dnevnik.hr/vijesti/svijet/merkel-njemacki-koncept-multikulturalnog-drustva-je-propao.html>

³ Još se naziva i *Temeljni zakon* (njem. – Grundgesetz), a donesen je 1949. godine kada ga je potpisao njemački predsjednik Konrad Adenauer.

prekida pregovore o pristupanju u EU želeći potvrditi nastavak tih pregovora referendumskom odlukom naroda. Ili kada britanski premijer David Cameron najavljuje da je, ako se ne promijene okolnosti koje vladaju unutar EU, i njegova zemlja spremna izaći na referendum s pitanjem o istupanju Velike Britanije iz ove nadnacionalne zajednice. Možda spomenuti čelnici europskih nacionalnih država ne misle ozbiljno, ili ove teme izvlače na svjetlo političke pozornice prvenstveno zbog unutarstranačkih ili domaćih političkih potreba. Ali ovakve ideje sigurno nisu dobar predznak za buduće europske integracijske procese.

Moglo bi se ustvrditi da jednako kao što je pitanje na nacionalnom nivou: treba li nam više ili manje zakonske regulative (npr. u urbanističkom, financijskom ili farmaceutskom sektoru)?, na nadnacionalnom se europskom nivou postavlja pitanje: treba li nam više ili manje zajedničke Europe? Trebaju li zemlje EU težiti još jačim integracijama što bi, osim ekonomskog, tržišnog i monetarnog zbližavanja, uključivalo i fiskalnu te političku integraciju? Ili je na pomolu europska disolucija – što je (čini se još uvijek) nepristojno i pomisliti, a kamo li javno izreći kao moguću, izvedivu, a možda djelomično već i osmišljenu alternativu europskim integracijama.⁴

U svjetlu novih događaja oko europskih integracijskih procesa nameće se promišljanje o izvorima europskoga jedinstva. Što je to što povezuje Europu i koji je to glavni pokretač europskoga zajedništva?

Europsko je nadnacionalno ujedinjavanje prvenstveno hladnoratovski projekt čiji je glavni zadatak bio uspostava što trajnijeg europskog mira, sigurnost, poslijeratna obnova te ekonomski razvoj ratom destruiranog europskoga prostora. U tome su, gledajući europsku povijest druge polovice XX st., osnovane Europske zajednice⁵ bile uistinu uspješne. Europa u svojoj novijoj povijesti gotovo da i ne pamti niz od pedeset godina u kojem nije bilo ratnih sukoba na europskome tlu. Međutim, Europa treba nove poticaje za vlastito jedinstvo pa u pokušajima definiranja tih europskih temelja dominiraju ideje o zajedničkom europskom prostoru, pripadnosti istom civilizacijskom krugu, tradiciji rimskoga prava, monoteizmu kao izvoru zajedništva, zajedničkim ekonomskim interesima, izgradnji europskoga socijalnog modela koji kao takav možda može biti ključan faktor uspješnosti europskih integracijskih procesa (Altaras, 2010., 9), i druge ideje koje stvaraju dojam o Europi kao povezanom prostoru ljudi i njihovih običaja. Sve ove ideje imaju svoj integracijski potencijal, ali i jasno određena ograničenja. Ekonomski interesi su po svojoj definiciji integracijski faktor samo do trenutka dok je ekonomski interes zajednički, a interesi u trgovini vrlo su promjenjiva kategorija pa tu tražiti izvor zajedničkog suživota možda i nije najdugovječnija opcija. Isto tako, pozivanje na zajedničku vjeru nije najsretnije rješenje za Europu jer smo svjedoci da postoje ozbiljni prijepori između ideje sekularizma modernih država i primjerice zahtjeva da se europska kršćanska tradicija uvede u službene dokumente EU. Ideja socijalne države kao izvorišta europskog jedinstva došla je na ozbiljnu kušnju tijekom aktualne gospodarske krize. Socijalne usluge što ih nude države blagostanja, a naročito modeli njihovog financiranja, vezani su prvenstveno uz ekonomsku snagu i mogućnosti nacionalnih država. Strogom analizom možemo doći i do ozbiljnog preispitivanja teze o postojanju jedinstvenoga europskog modela te ćemo radije govoriti o čitavoj tipologiji europskih socijalnih država koje se međusobno znatno razlikuju (Esping - Andersen, Gøsta, 1996.).

---

⁴ Poteškoća kod ovakvih scenarija je to što su svi oni u pravilu socijalno iznimno destruktivni, naročito s obzirom na činjenicu da nije moguće predvidjeti tijek njihova razvoja.

⁵ Europska ekonomska zajednica (EEZ), Europska zajednica za ugljen i čelik te Europska zajednica za atomsku energiju (EURATOM).

Stoga mi je namjera u ovom radu, iako nemam aspiraciju ponuditi neko konačno rješenje na pitanje o temeljnom izvorištu europskog jedinstva, pokazati da Europa posjeduje element koji ju povezuje ne samo u prostoru (u smislu geografskog određenja) već i u vremenu.

Radi se o epistemološkom pristupu čovjeku i znanosti koji su, iako imaju univerzalni značaj, ipak osmišljeni i domišljeni upravo na tlu Europe. S jedne strane, svoju spoznajnu metodologiju u svom traženju istine ponudio nam je starogrčki filozof Sokrat u IV. st. pr. n. e. S druge strane, vlastitu spoznajnu metodologiju dao nam je i austrijski filozof Karl Popper u XX. st. Sličnost njihovoga epistemološkog pristupa tema je ovoga rada, a možda je upravo to dio mozaika kojeg se valja sjetiti kada se govori o izvorištu novoga europskog jedinstva, čime nadopunjujem i potvrđujem tezu o važnosti doprinosa Karla Poppera političkoj kulturi EU (Altaras, 2005.).

2. ZNANJE KAO SJEĆANJE

U okviru cjelokupne Sokratove filozofije njegova spoznajna teorija izravno je povezana s tri koncepta:

- a) s idejom o *predestinaciji duše* (tzv. *apriorizam*),
- b) idejom o *besmrtosti i jedinstvu duše* i
- c) teorijom o znanju kao sjećanju (*anamnesis*).

Ove se ideje detaljno razlažu u dijalozima *Teetet*, *Eutidem*, *Fedon* i *Menon* (Cooper, John ur. 1997., Platon, 1979., Platon 1985.) i u literaturi se gotovo jednoglasno pripisuju izvornom Platonu, a ne Sokratu⁶ (Kalin, 1994.,97; Bošnjak, 1993.,191; Barbarić, 1995.,91 – 111), bez obzira što se u okrilju povijesti filozofije svaki od ovih Platonovih dijaloga smješta u različito Platonovo stvaralačko doba.⁷ Ipak, mi znamo da nisu sve ideje koje je Platon iznio u svojim dijalozima i pismima njegova izvorna misao već je moguće prepoznati do kuda seže Platonov misaoni i stvaralački geniji, za razliku od onih misli što ih je zabilježio prisjećajući se Sokrata. To što je prenio Sokratove misli ne umanjuje Platonovu važnost za filozofiju. Upravo suprotno. Da nije bilo Platona i njegovog prepoznavanja vrijednih ideja te njegove volje da ih uvijekveći, mi bismo danas bili znatno siromašniji u spoznaji o veličini doba antičke Grčke. No, valja nam prepoznati da kao što je ideja o besmrtosti i jedinstvu duše Sokratova ideja (iznesena u djelu *Fedon*), da je isto tako Platon u djelu *Fedar* podijelio Sokratovu jedinstvenu dušu na tri djela – um, srčanost i požudnost (Platon, 1997.), čemu odgovaraju i tri glavna socijalna staleža, ideju koju je iznio u svom najpoznatijem djelu *Država*. To je izvorno Platonova ideja, a ne Sokratova. Isto tako, u Sokratovu filozofsku konstrukciju u potpunosti se uklapa ideja da je znanje vrhunska vrlina te da je znanje zapravo sinonim za sjećanje.

Ovakav misaoni tok možemo prikazati i kroz sljedeću jednadžbu:

$$\begin{array}{l} \text{Arete} = \text{Episteme (Menon 87c); Episteme} = \text{Anamnesis (Menon 85d)} \\ \text{Vrlina} = \text{Znanje} \qquad \qquad \qquad \text{Znanje} = \text{Sjećanje} \end{array}$$

⁶ U povijesti je filozofije ova razdioba poznata kao distinkcija Platonovog i povijesnog Sokrata, a koju je najviše zastupao Gregory Vlastos (Vlastos, 1991.).

⁷ Postoje četiri osnovna razdoblja Platonovog stvaralaštva: Sokratovski period, prijelazno doba, zrelo doba i kasno doba. Smatra se da su djela *Eutidem* i *Menon* nastali u prijelaznom dobu, *Fedon* je spis zrelog doba dok je *Teetet* spis kasnog doba Platonovog djelovanja.

Da bi potkrijepio tvrdnje iznesene u ovoj jednadžbi Sokrat u dijalogu *Menon*⁸ postavlja tezu o jedinstvu vrline te ih kroz dijalektičku metodu svodi na *znanje* koje je sveprisutno i dostupno svima, što dokazuje ispitujući Menonovog roba o Pitagorinom poučku za koji se pouzdano zna da ga ranije nije mogao niti čuti niti išta o njemu naučiti (Bošnjak, 1993.,191). To ipak nije smetalo Sokratu da putem majeutičke metode⁹ pokaže da je znanje o pitagorinom poučku već u samom robu te da ga on već zna i razumije. Ako rob zna nešto što nije nigdje naučio, mora da je to znanje već bilo u njemu i rob ga se morao samo podsjetiti. Zato je znanje isto što i sjećanje. To znanje je oduvijek i zauvijek i upravo se u njega ugleda naša duša, iz čega slijedi da je i sama duša besmrtna kada ima pristup tom svevremenskom znanju. Dakle, ideja da je znanje sjećanje svoje temelje crpi u izvornoj Sokratovoj majeutičkoj metodi te zbog toga možemo smatrati da je ova ideja koju nam je Platon vrijedno prenio izvorno Sokratova.

U svojoj potrazi za znanjem kao vrhunskom vrlinom Sokrat je nailazio na otpor i to stoga što su u antičkoj Grčkoj postojali oni koji su smatrali da, zahvaljujući vlastitoj edukaciji ili čak statusu, posjeduju znanje. Njih zajedničkim imenom zovemo *sofistima*, ljudima koji su se predstavljali kao oni koji posjeduju posebne znanja i vještine. Sokrat je, s druge strane, razotkrivao da su malobrojni oni koji u svom znanju uistinu imaju pokriće za poseban društveni status. Uglavnom je bila riječ o ljudima koji su se prijetvorno služili retorikom kako bi prikriili vlastito neznanje ili kako bi svojim sugovornicima objasnili da su oni sami neznalice i da trebaju usluge sofista. Sokrat se tome izrazito suprotstavio te je svojim svakodnevnim razgovorima htio pokazati sofistima da ne razlikuju pojam *doxa* (mnijenje) od pojma *episteme* (znanje) te da oni ne posjeduju znanje iz čega su mnogi kroz povijest zaključili da je Sokrat bio najveći sofist među sofistima. Ako je mjera sofizma, odnosno njegova glavna djelatnost, pokazivanje kako naš sugovornik ne zna, onda Sokrat uistinu jest bio sofist, ali za razliku od svih ostalih Sokrat nije smatrao da jedino on posjeduje znanje te se od toga ograđivao stavom da on ništa ne zna.

Iz metodološke strukture razgovora koje Sokrat vodi sa svojim sugovornicima možemo prepoznati segmente poznate Sokratove metode koju je koristio kako bi istraživao osnovne moralne koncepcije (što su to vrline, mudrost, umjerenost, hrabrost, pravda, ljepota, dobro...) te preispitivao ustaljena mišljenja o temama koje mogu postati dijelom razgovora, a koje pokrivaju sve aspekte osobnog i društvenog života.

Sokratov razgovor u pravilu započinje upitnom formom. Sokrat pita svoga sugovornika što misli o nekoj temi. Pitati može samo netko tko sam ne promovira neki stav tj. sud, a koji se uvijek temelji na nekoj ideologiji – znanstvenoj, moralnoj, trenutno društveno prihvaćenoj ili pak sasvim odbačenoj. Sokratova je metoda upravo potraga za tim skrivenim hipotezama, pretpostavkama, aksiomima koji podsvjesno oblikuju nečije mišljenje. On, u metodološkoj funkciji, sebe predstavlja kao nekoga kome tek treba objasniti ono o čemu se govori. Sokrat (kao) ništa ne zna te time dopušta da se kroz dijalektiku¹⁰ iznjedre stavovi koji će se kasnije početi preispitivati. Stavom da ništa ne zna Sokrat odbacuje sve društvene, moralne i spoznajne okove te zablude nastale na temelju vlastitog iskustva. Upravo je takav Sokrat, potpuno čistog srca i uma, u stanju čuti sadržaj odgovora svog sugovornika. Ovaj prvi dio

---

⁸ Menon je ime Sokratovog sugovornika čiji je rob Sokratu poslužio za dokazivanje da je svo znanje već u čovjeku.

⁹ Umijeće prizivanja tj. porađanja znanja. Imenovanje ove metode spoznaje dijelom možemo zahvaliti i činjenici što je Sokratova majka imenom Fenereta po zanimanju bila primalja. Medicinska struka smatra da je porod tj. rađanje za čovjeka jedno od najstresnijih iskustava. Stoga nije čudno da je Sokrat preuzeo baš usporedbu s porodom u namjeri opisivanja što se događa u čovjeku kada priziva sjećanje kako bi došao do znanja.

¹⁰ Umijeće vođenja razgovora.

Sokratove metode vrlo se često potpuno neadekvatno naziva *ironijom*.¹¹ Ironija je, moguće, samo jedna od posljedica takvog pristupa sugovorniku, ali ona nije niti najvažnija niti temeljna karakteristika ove metode. Umjesto pojma ironije mogli bismo ravnopravno koristiti termine *cinizam*¹² ili *sarkazam*.¹³ Svi bi oni bili jednako krivo upotrijebljeni pojmovi jer se Sokratova otvorenost za slušanje sugovornika ne bi trebala okarakterizirati pojmovima koji imaju i negativnu konotaciju. Sokratova misao da ništa ne zna imala je isključivo metodološku funkciju i nije označavala Sokratov odnos prema vlastitom znanju. I, dakako, svom žestinom argumenata obrušavao se na one koji su si umislili da znaju.

Druga faza Sokratove metode jest *majeutika*, a ona označava preispitivanje informacija i stavova koje je sugovornik ponudio kao znanje. Na tom putu pokušaja dolaska do istine Sokrat beziznimno, uz suglasnost svoga sugovornika, iznesenu argumentaciju podvrgava kritici te, ako može, pokazuje svu logičku nedosljednost koja proizlazi iz izrečenih stavova. Taj dio metode najčešće nije ugodan Sokratovim sugovornicima jer nitko ne voli kada mu se zorno pokaže da su njegovi stavovi logički nekorektni, da zaključci ne proizlaze iz upotrijebljenih premisa te da oni zapravo nisu domišljeni. Ali majeutika je upravo to – porađanje znanja. Pritom ne postoji garancija da će porod rezultirati novim životom tj. novom spoznajom. Mnogi Sokratovi dijalozni koje nam prenosi Platon završavaju bez konkretnog zaključka te nam se ne nudi konačna definicija predmeta razgovora. Pokušaji dolaska do istine nisu nevažni ili umanjeni tom činjenicom, već nam jasno pokazuju da je pokušaj davanja definicija najteži posao na svijetu. Isto tako, moguća nelagoda tijekom razgovora u Sokratovim sugovornicima može postojati samo onda kada sugovornici sami ne uviđaju da Sokratov naum nije da se ljudi pokraj njega osjećaju loše, da ih ironizira i da ih ismijava. Cilj je da se i oni, baš kao i Sokrat, oslobode ustaljenih načina mišljenja, da prošire svoju svijest i da omoguće, prvenstveno sebi, nove svjetove spoznaje.

Kaže se da se učitelj uvijek pojavi tek kada je učenik spreman. Pomoću ove metode vješt učitelj može potaknuti učenika da misli za sebe. Zato je ovo jedina klasična metoda spoznaje za koju se zna da može stvoriti autonomnog mislioca. Učitelj (koji to zapravo nije, već je u punom smislu riječi majeutičar) ne prenosi svoje znanje drugima. Zapravo je potpuno nebitno što (i da li uopće) učitelj misli. Važna je jedino spremnost sugovornika da bude opušten duhom u procesu traženja istine. U takvom nastojanju učitelj i učenik su ravnopravni. Nema velikih i malih, mudrih i manje mudrih, poslušnih i neposlušnih. Ne postoji prenošenje znanja s generacije na generaciju. Jedino što postoji su otvorena bića voljna oslušivati znanja koja su već u njima, a koja valja prizvati u svijest.

Sokratova spoznajna metoda mogla bi se po strukturi prikazati na sljedeći način:

Korak 1) Sokratovo postavljanje pitanja

Korak 2) Sugovornikovo iznošenje hipoteze

Korak 3) Preispitivanje hipoteze i po potrebi njezino odbacivanje

Korak 4) Postavljanje nove hipoteze – ponovno vraćanje na korak 3 ili prelazak na korak 5

Korak 5) Pokušaj davanja zaključka.

Primjetno je da se u Platonovim dijalozima korak 5 (K5) vrlo rijetko dosegne, što ne umanjuje osnovnu metodološku strukturu već nam ponovno potvrđuje svu težinu pokušaja jasnog i nedvosmislenog definiranja znanja ili neke istine.

---

¹¹ Pojam ironija dolazi od grčke riječi *eironeia* što doslovno znači pretvaranje tj. licemjerstvo, ili govor obrnut od onoga što se uistinu misli.

¹² Cinizam označava bestidno, drsko ponašanje te grubu otvorenost.

¹³ Sarkazam označava zlobnu, ljutu, zajedljivu, oštru i gorku porugu.

Kao dobar primjer ovako strukturiranog Sokratovog razgovora može nam poslužiti I. knjiga Platonove *Države* (327a – 354c) koja se primarno bavi temom naravi i funkcije pravednosti (*dikaiosyne*). U razgovoru aktivno sudjeluju Sokrat, Platonova braća Glaukon i Adimant, Polemarh i njegov otac Kefal te sofist Trazimah, a njih sa zanimanjem slušaju i drugi atenski sugrađani.

Ako bismo htjeli ovaj dijalog prikazati prema ponuđenoj Sokratovoj metodološkoj shemi razgovor je tekao ovako:

- K1) Sokrat pita sugovornike što bi to bila pravednost.
- K2) Sugovornik Kefal iznosi stav da je pravednost: "...reći istinu i dotično vratiti što se kome duguje."
- K3) Sokrat prima na znanje iznesenu tvrdnu te zajedno sa sugovornicima pronalazi iznimku koja pobija univerzalnost osnovne tvrdnje – argument je da npr. ne treba vratiti posuđeno oružje onome tko je u međuvremenu duševno obolio te postoji opasnost da vraćeno oružje zloupotrijebi. Potom se Sokrat, zajedno sa svojim sugovornicima slaže da valja odbaciti Kefalovu definiciju pravednosti.
- K4) Sugovornik Polemarh iznosi novu hipotezu po kojoj je pravednost: "... udjeljivanje onoga što kome dolikuje, dobra prijateljima i zla neprijateljima."

Ponovno K3) Sokrat prima na znanje novu hipotezu te počinje s preispitivanjem. Iznosi stav po kojem činjenje zla, pa makar i neprijatelju, neće pomoći da neprijatelj postane bolji čovjek. Ako se udjeljivanjem pravednosti postaje još gorim, taj postupak protuslovi samoj naravi pravednosti jer nam pravednost ne dopušta da nekome nanosimo zlo ili neku štetu jer time postajemo isti kao i naš neprijatelj. I ova hipoteza od Sokrata i sugovornika biva odbačena kao nedostatna.

- K4) Potom sugovornik Trazimah daje svoju novu, treću definiciju pravednosti te kaže: "Pravednost je pravo i korist jačega."

Ponovno K3) Sokrat i sugovornici prihvaćaju i ovaj izazov analize iznesenog stava te se pitaju nije li pravedno da neki dobrohotni vladar, putem različitih mjera, štiti majke i njihovu djecu, a one su u društvu sigurno izložene mnogim rizicima. Stoga Sokrat zaključuje da je pravednost namijenjena prvenstveno slabijima što je u suprotnosti sa Trazimahovom osnovnom hipotezom. Bez obzira što je Trazimah ljut na Sokrata i sugovornike te im upućuje pogrdne riječi svi se slažu da treba odbaciti Trazimahovu definiciju pravednosti.

- K4 i K5) Sokrat potom pokušava iznijeti stav da je pravednost zapravo temeljna vrlina i da je pravedan polis onaj u kojem svatko radi svoj posao, ali dijalog tu prestaje bez da se ova argumentacija dodatno obrazloži (Platon, 1997.,41-79).

Iako nam I. knjiga Platonove *Države* ne nudi konačnu i valjanu definiciju pravednosti, kao što to uostalom ne čine niti ostali dijalozi, važno nam je prepoznati postavljenu metodološku strukturu dijaloga. Upravo ovako izgleda spoznajna metoda kojom je Sokrat pokušao doći do znanja, vrline i najbliže pretpostavljenom idealu istine, što ga je učinilo jedinstvenim filozofom, a doprinijela je i bijesu ljudi oko njega, što je u konačnici rezultiralo bizarnom optužbom i presudom zbog koje je osuđen na smrt ispijanjem otrova kukute.

3. SVI SU LJUDI FILOZOFI

U nastojanju da se približi istini i Karl Popper, austrijski filozof XX. stoljeća, osmislio je spoznajnu metodu za koju je vjerovao da može pomoći ljudskom rodu da se uzdigne iznad neznanja te da kritički i potpuno slobodno spoznaje svijet oko sebe. Popper je bio filozof – znanstvenik. On je cijeli svoj profesionalni vijek proveo u okrilju znanosti te je smatrao da će se čovjekovo oslobođenje pokrenuti upravo iz znanstvenog načina mišljenja. Popper u svojoj zbirci eseja *Conjectures and Refutations* otvoreno govori o znanstvenom progresu kao permanentnom približavanju istini (Kurelić, 2002.,27; Popper, 1995.). Zato zadatak znanosti nije samo da nudi odgovore na pitanja tehničke naravi, već ona, kao i sama filozofija, ima nezaobilaznu moralnu dimenziju. Drugim riječima, i putem znanosti može se tražiti razrješenje pitanja o tome što su to vrline, što je to dobra ideja, koje ponašanje jest moralno, a koje nije. Znanstveno znanje, smatra Popper, kontinuirano se povećava i svakim novim znanstvenim djelovanjem znanstvenici doprinose povećanju ukupnog fundusa znanja.

Iako je Popper vjerovao kako se putem znanosti približavamo istini, sam je dvojio je li potpuna istina čovjeku spoznatljiva, a išao je tako daleko da je tijekom svoga života izražavao i stav da čovjek, zbog svoje nesavršenosti, istinu niti ne može spoznati. Ljudi su generalno, pa shodno tome i znanstvenici, tek subjektivni promatrači i tumači univerzalnih zakona te je njihovo promatranje i tumačenje također nesavršeno i uvijek s nekom mjerom pogrešnosti. No upravo ta pogrešivost, odnosno svjesnost o njoj, izvor je svake mogućnosti buduće spoznaje. Za razliku od plejade drugih filozofa, povjesničara, učitelja, znanstvenika i kritičara Popperu je mjera znanstvenosti bila spremnost mislećeg subjekta da svoje mišljenje podvrgne preispitivanju. Kako je to općeljudska sposobnost, to je bio temelj za misao da su svi ljudi filozofi, a koja stoji u predgovoru prvog toma njegove knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* (Popper, 2003.,16).

Popper je primijetio da su netrpeljivost prema različitom mišljenju i nespremnost prema vlastitom preispitivanju važne odlike onih koji se, bez obzira na stečeni znanstveni titular, nisu u stanju uhvatiti u koštac sa stremljenjem prema istini. I dok je ta karakteristika ravnomjerno raspoređena između prirodnih i društvenih znanosti, u prirodnim znanostima ova činjenica slabije dolazi do izražaja zbog samih karakteristika predmeta istraživanja. S druge strane, društvene su znanosti uočljivo i izrazito podložne utjecaju nesavršenosti zaključaka (Popper,1994:138).

Iz današnje perspektive znamo, a što je naslućivao i Popper kada se zauzimao za stav o jedinstvu i univerzalnosti znanstvene metode koja se može (i mora) jednako primijeniti i u prirodnim i u društvenim znanostima, da je pogrešivost u zaključivanju jednako moguća i u društvenim kao i u "tvrdim" prirodnim znanostima kao što su fizika, biologija ili kemija. Tako je, primjerice, dugo postojala zabluda da postoji samo i isključivo Euklidova geometrija (koja se još naziva i elementarnom geometrijom). Ta je zabluda bila moguća zato što je Euklidova geometrija na izrazito dobar i točan način objašnjavala fizikalne pojavnosti koje nas okružuju. To je, međutim, tek dio potpune slike naše stvarnosti, a da bi se proširila svijest o našoj stvarnosti bilo je nužno dozvoliti mogućnost da postoje stvari i pojave koje još nismo iskustveno dohvatili niti objasnili. Tijekom vremena ljudski je rod spoznao da postoje i neeuklidove geometrije koje se baziraju na sasvim različitim temeljnim postavkama, a koje su svoj puni zamah dobile zahvaljujući Einsteinovoj teoriji relativnosti.

Dakle, u potrazi za znanjem i istinom čovjek ne može biti siguran da će ih doseći, ali u potpunosti može biti siguran da će mu na tom putu trajni pratilac biti njegova pogrešivost (*fallibilism*). Postojali su i oni koji nisu prihvaćali mogućnost vlastite pogreške te upravo njih Popper smatra najodgovornijima za nesreće koje civilizacija sa sobom nosi. U ovom segmentu mišljenja Popper postaje društveni kritičar svoga okruženja; vremena Drugoga svjetskog rata i radikalnih oblika totalitarizama koji su obilježili cijelo XX. stoljeće, naročito u Europi i njegovoj rodnoj Austriji iz koje je otišao pred naletom Hitlerovog *anschlussa* 1938.

godine. U nastojanjima da odgonetne izvore totalitarnog mišljenja, dijelom na vlastito iznenađenje, prepoznao je iste one snage koje društvima nude neupitne, monolitne i radikalne ideje društvenog napretka, a u čijim korijenima ne leži ništa drugo nego njihove vlastite vizije kako bi trebala izgledati sretna društva. Naravno, prema njihovim mjerilima. Zato je svoju oštricu društvene (ali i spoznajne) kritike uputio prema onima za koje je smatrao da su rodonačelnici takvog totalitarnog mišljenja u koje je prvenstveno ubrajao Platona, Hegela i Marxa. Popper ovim autorima u niti jednom trenutku nije osporavao povijesnu važnost koju oni imaju za čovječanstvo. Upravo obrnuto, baš zbog svog značaja, kako Popper tvrdi, oni su morali ostaviti mogućnost da njihova vizija svijeta jest samo njihova i promjenjiva. Kako oni to nisu napravili, već su tvrdili da bi njihove vizije trebalo provesti u djelo i putem revolucija ako je potrebno, Popper prepoznaje da se na temelju dobrih namjera stvara diktatura neznanstvenog mišljenja koje nije znanstveno upravo temeljem činjenice što nije spremno na samokritičnost. Popper, naravno, ima svoje mišljenje o Platonovim, Hegelovim i Marxovim društvenim predodžbama s kojima se on u glavnom ne slaže, ali Popperovo neslaganje s ovim autorima jednako je irelevantno kao i kad bi se on s njima u potpunosti slagao.¹⁴ Popperova kritičnost nije upućena toliko na sadržaj ideja ovih mislilaca koliko na činjenicu da njihovo mišljenje ne dopušta mogućnost vlastite pogrešivosti (Polšek, 1996.,577).

Na temelju ovih uvida Popper je razvio jedinstvenu spoznajnu metodu kojom je u znanosti napravio kopernikanski obrat. Ustaljeno je mišljenje da je ponovljivost znanstvenog eksperimenta i dobivanje istih rezultata u jednakim okolnostima (podudarnost svih varijabli) znanstveni dokaz kojim se potvrđuje istinitost neke znanstvene teze. To je suština do sada poznate znanstvene metodologije na kojoj se temelji razvoj znanosti.

Popper je smatrao da se znanost razvija na upravo obrnutim postavkama. Znanstvenost neke znanstvene hipoteze ne dokazuje se njenom točnošću ili istinitošću koja se provjerava putem uzastopnog ponavljanja nekog eksperimenta (*verifikacijom*), već njenim *potencijalom falsifikacije* odnosno potencijalnom razinom njene opovrgljivosti (Popper, 1973.). Opovrgljivost se može dokazivati uz pomoć nekog *falsifikatora* tj. teze, stava ili ideje koja je u suprotnosti sa osnovnom hipotezom koju želimo opovrgavati. Potvrđivati neku teoriju, prema Popperovom shvaćanju, znači pokazati zašto je neka teorija bolja, a ne dokazivati da je ona istinita ili (još gore) univerzalna. Takvo je dokazivanje nemoguće (Polšek, 1996., 13-15). Definitivno dokazivanje istinitosti bio bi kraj znanstvene pogrešivosti te bi se takvim nastojanjima odmah iz znanstvenog područja prebacili u područje neznanstvenog, u područje ideologije, iracionalnosti i totalitarizma (Popper, 1994.,55,128-129; 1995.,335; 1996.,80; 2003.,184-186). Ovako definirana znanstvenost Popperov je najveći doprinos znanstvenoj spoznajnoj metodi. Upravo je mogućnost falsifikacije ključna Popperova distinkcija između znanstvenog i neznanstvenog rada i baš se u tome ostvaruje Popperova spoznajna filozofija.

Umjesto da ljudi nastoje pronaći takve definicije (sudove po logičkoj strukturi ili znanstvene hipoteze) koje teže obuhvatiti sve moguće slučajeve, čime bi one trebale postati univerzalne istine, Popper predlaže da se takvih uzaludnih nastojanja čovjek treba osloboditi te je nužno prihvatiti da je čovjekovo shvaćanje nesavršeno, iako često funkcionalno. To je znanje funkcionalno sve dok se ne iznjedri nova definicija, nova znanstvena hipoteza koja će "pobijediti" i zamijeniti postojeću vodeću znanstvenu misao.¹⁵ Definicije, stavovi, sudovi, znanstvene hipoteze – sve su to redom promjenjive kategorije na koje utječu znanstvena

---

¹⁴ Pritom, Popper iznosi najviši stupanj poštovanja prema liku i djelu Karla Marxa iako to ne umanjuje činjenicu da i njega smatra jednim od stupova totalitarnog mišljenja.

¹⁵ To je sasvim na tragu ideje koju je promovirao filozof znanosti Thomas Kuhn u svojoj znamenitoj knjizi *Struktura znanstvene revolucije*.

zajednica, šira društvena zajednica, prevladavajući moral, političke okolnosti i raznoliki drugi elementi koje ne bismo mogli shvatiti kao mjeru univerzalne već samo partikularne istinitosti. Zbog ideje da kao mjera znanstvenosti kritičnost treba poslužiti kao izraz snage razuma, filozofi znanosti i povjesničari filozofije Karla Poppera vole svrstavati u grupu racionalista. S takvom podjelom vjerojatno bi se složio i sam Popper, usprkos činjenici što je njegov kontinuirani san bio najviše moguće približiti se istini, a što je njegov racionalni um to unaprijed odbacio kao nemoguću misiju. Popper je težio nečemu za što je sam pretpostavljao da nije u potpunosti ostvarivo i to je na ključni način označilo gotovo cijeli njegov život.

Popperova druga životna preokupacija, osim znanosti, bila je konceptualizacija (ili bar njezin pokušaj) *otvorenog društva* koje bi, kako je smatrao, označavalo suprotnost u odnosu na koncepcije koje su nudili Platon, Hegel i Marx. Za razliku od njihovog zatvorenog društva koje je rezultat zatvorenog načina mišljenja, a koje ima tisuću lica u svojoj praksi, Popperovo otvoreno društvo temelji se na kritičkom racionalizmu. Tim manevrom Popper uvodi svoju spoznajnu teoriju i metodu u sferu političkog života zajednice u kojem se otvoreno deklarira kao *novi liberal*. Popper u svojoj ideji otvorenog društva postavlja tezu o analogiji između vlastite znanstvene metode i strukture modernih demokratskih institucija. Po njemu, demokratsko je društvo ono koje je u stanju promijeniti vlast bez upotrebe bilo kojeg oblika torture, a putem legalnih i legitimnih zakona oko kojih postoji općeprihvaćeni društveni konsenzus (Popper, 2003., 184). Tako kritički racionalizam postaje sinonim za humanizam koji svoju izravnu primjenu ima u političkom životu zajednice i koji bi se kao takav mogao primjenjivati po principima Popperove spoznajno-znanstvene metode. Stoga bi se po svojoj strukturi Popperova spoznajna metoda mogla prikazati na sljedeći način:

Korak 1) Postavljanje znanstvenog problema

Korak 2) Iznošenje znanstvene hipoteze

Korak 3) Falsifikacija hipoteze (pokušaj opovrgavanja) i po potrebi njezino odbacivanje

Korak 4) Postavljanje nove hipoteze – ponovno vraćanje na korak 3 ili prelazak na korak 5

Korak 5) Pokušaj davanja zaključka ili čak primjena nove znanstvene hipoteze u praksi

Primijenimo li ovako postavljenu Popperovu metodu spoznaje u odnos s argumentacijom protiv Platonove filozofije,¹⁶ možemo ustvrditi kako je tekao Popperov misaoni proces koji ga je doveo do zaključka da je Platon jedan od glavnih povijesnih stvaratelja totalitarne ideologije.

Misaoni slijed ide ovako:

K1) Popperova osnovna preokupacija (ili znanstveni problem koji pokušava riješiti) glasi: kako izgleda dobro uređeno društvo sretnih ljudi?

K2) Kao potencijalni odgovor (znanstvena hipoteza) nudi se Platonova vizija društva iznesena u knjizi *Država*.

K3) Popper preispituje Platonove teze te pokušava pronaći argumentaciju koja bi opovrgla (falsificirala) Platonovu teoriju ljudske sreće u zajednici kakvu je on konstruirao. Otkriva da se Platonova argumentacija ne temelji na znanstvenim dokazima ili iskazanoj volji ljudi da žive u društvenom uređenju kakvo on nudi, već na osobnom mišljenju (doxi tj. mnijenju) i vlastitim stavovima samog Platona. Primjerice, Platon tvrdi da je za psihičko i fizičko zdravlje i uspješnost mladih stanovnika *Države* dobro da sama država tj. vladar(i) određuju tko će s kim od muškaraca i žena općiti (najbolji

---

¹⁶ Popper Platonovo nastojanje da kroz svoju *Državu* prikaže kako bi trebala izgledati sretna zajednica naziva "Platonova sociologija" (Popper, 2003.,65).

muškarci s najboljim ženama i najgori s najgorima) (Platon, 1997.,459e),¹⁷ Isto tako, Platon dodatno tvrdi: "... da su žene po prirodi u svemu slabije od muškaraca." (Platon, 1997.,545e).

Popper u Platonovom tekstu nailazi na dodatno mnoštvo ideja koje povezuje s koncepcijama modernih totalitarizama (ograničavanje slobode govora i mišljenja, državni nadzor nad životima ljudi u svim njegovim aspektima, promoviranje klasnog društva kroz pojam pravednosti i drugo), ali glavna oštrica Popperove kritike nije toliko upućena na iskazane Platonove stavove (s kojima se možete ili ne morate slagati), koliko na činjenicu da ih se predstavlja kao opće vječite istine bez valjane argumentacije, samo na temelju toga što je to Platonov vlastiti stav i jer on tako misli. Takva konstrukcija argumenta ne nudi prostor za kontraargumentaciju (falsifikaciju) te po Popperovoj definiciji upravo zato ovakvo mišljenje postaje ideološko, a nikako znanstveno.

K4) Ponudivši znanstvenu i političko-spoznajnu kritiku Platonove ideje dobrog života te ih odbacivši kao neznastvene, Popper se upustio u konstrukciju vlastite ideje kako organizirati život sretnih ljudi. Smatrao je da bi ljudi mogli biti sretni (ili bi se tom idealu najviše mogli približiti) u tzv. *otvorenom društvu* koje se temelji na kritičkom racionalizmu socijalno-demokratskog tipa vladavine.

K5) U svojoj konceptualizaciji otvorenog društva Popper je ujedinio vlastitu znanstvenu, političku, spoznajnu i moralnu filozofiju, a njegovu realizaciju u suvremenom svijetu vidi kroz funkcionalnost i spremnost na stalno poboljšavanje modernih demokratskih društava.

Popperu je ovakva metodologija mišljenja pomogla da razluči znanstveno od neznastvenog, da se kritički postavi prema onoj argumentaciji za koju smatra da ne doprinosi razvoju ljudskog roda te da kreira vlastitu cjelovitu životnu filozofiju.

4. SLIČNOSTI IZMEĐU DVOJCE POVIJESNIH VELIKANA

Kao što sam do sada prikazao i Sokrat i Popper su se u različitim vremenima bavili, po svojoj suštini, istim temama. Iako su imali sasvim različite sugovornike, različito društveno i političko okruženje u kojem su djelovali, sasvim različito ukupno dostupno znanje te različiti osobni "background", fantastično je kako su slično mislili i na kako su sličan način ispričali svoje viđenje svijeta.

Dakako, mogle bi se naći mnogobrojne razlike u stilu života kojeg su Sokrat i Popper vodili, što je sasvim sigurno, osim osobne prirode, djelom i rasprava o različitim društvenim okolnostima u kojima su živjeli. Sokrat nije zapisivao svoje misli i ideje, a Popper je napisao mnoštvo knjiga i članaka; Sokrat nije naplaćivao svoja izlaganja, dok je Popper bio često pozivani, cijenjeni i dobro plaćeni sveučilišni profesor; Sokrat se obraćao ljudima i na atenskoj Agori, a Popper se primarno obraćao znanstvenoj zajednici te općoj populaciji putem stručnih ili javnih glasila; Sokrat je zbog svojih ideja bio ubijen, a Popper je doživio duboku starost i umro je u 92. godini života. Uza sve te biografske razlike među njima, njihovo je mišljenje ono što ih izravno spaja.

---

¹⁷ Time Platon uvodi eugeniku u politički život zajednice, što su u XX. st. u praksu pokušali uvesti pojedini totalitarni poredci, a čemu je Popper svjedočio.

Sličnost u mišljenju između Sokrata i Karla Poppera možemo prikazati u nekoliko osnovnih dimenzija:

1) *Metodološka sličnost* Metodološka sličnost Sokratove i Popperove spoznajne teorije i prakse, čiji je glavni cilj približiti se istini, može se sažeto tabelarno prikazati na sljedeći način:

Tablica 1 – Usporedba Sokratove i Popperove spoznajne metodologije

KORACI	SOKRATOVA METODA SPOZNAJE	POPPEROVA METODA SPOZNAJE
1.	Sokratovo postavljanje pitanja	Postavljanje znanstvenog problema
2.	Sugovornikovo iznošenje hipoteze	Iznošenje znanstvene hipoteze
3.	Preispitivanje hipoteze i po potrebi njezino odbacivanje	Falsifikacija hipoteze (pokušaj opovrgavanja) i po potrebi njezino odbacivanje
4.	Postavljanje nove hipoteze – ponovno vraćanje na korak 3 ili prelazak na korak 5	Postavljanje nove hipoteze – ponovno vraćanje na korak 3 ili prelazak na korak 5
5.	Pokušaj davanja zaključka	Pokušaj davanja zaključka ili čak primjena nove znanstvene hipoteze u praksi

2) *Sličnost u razumijevanju uloge sugovornika u spoznajnom procesu*

Sokrat je smatran majeutičarem jer je kao vlastiti zanat shvatio svoj stav da se svo znanje, koje se već nalazi u svima nama, treba prizvati u sjećanje kako bi ga se pretvorilo u funkcionalni alat za približavanje istini. To porađanje znanja bilo je njegovo poslanje. Neki od njegovih sugovornika su u tome prepoznali vrijednost dok su se drugi našli pogođenima i osobno napadnutima. Sokratu to nije bio cilj. On je bio ponuditelj usluge koju je svatko na dobrovoljnoj osnovi mogao prihvatiti ili ne. No, Sokrat bi bio i ostao Sokratom i bez svojih sugovornika. Put do istine otvoren je svakome i bez da pokraj sebe ima nekog svoga Sokrata. I spomenuti Menonov rob posjedovao je znanje koje je bilo u njemu te je on bio u mogućnosti doći do njega čak i kada nema Sokrata.

I Karl Popper bio je na ovakvom tragu promišljanja. On je kao znanstvenik trebao nečiju znanstvenu hipotezu na koju bi se reflektirao svojim postupkom falsifikacije. Znanstvena hipoteza (i njen stvaratelj tj. drugi znanstvenik) za Poppera su imale funkciju sugovornika. Pritom je znao da je svatko u stanju kreirati vlastitu hipotezu koju je moguće podvrgnuti kritičkom promišljanju. Drugim riječima, ne treba nam netko drugi da nam ponudi predmet falsifikacije, već smo to u mogućnosti mi sami napraviti.

3) *Sličnost u povjerenju u čovjeka*

Sokrat je poznat po stavu da i "obični" rob posjeduje svo znanje koje je moguće "izvesti na svjetlo dana". Takva tvrdnja u robovlasničkom gradu – polisu Ateni u IV. je st. pr. n. e. bila skandalozna. U društvu koje dijeli ljude na Grke i sve ostale (tj. barbare) iznositi stav da svi ljudi imaju svo znanje, samo po sebi izaziva odioznost i stvara negativni efekt. To Sokratu ipak nije uvelo sumnju u vlastiti stav već upravo suprotno – pružalo mu je jasnoću uvida u svu pogrešnost postojećih društvenih normi. Sokrat je vjerovao u čovjeka, svakog čovjeka ponaosob, i upravo se čovjekom cijelog svog života bavio.

Popper je s druge strane odmah u uvodu svoje knjige *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji* iznio stav "da su svi ljudi filozofi" i da svi imaju vlastite ideje o tome kako valja organizirati sretan život. Takav je stav u izravnoj vezi sa Sokratovim stavom o dostupnosti znanja svakome. Prema Popperu, svatko je od nas kreator svoje sreće te u tom temeljnom smislu ne postoji razlika između spolova, klasa, pripadnika različitih konfesija ili razlikovanja prema

nekoj drugoj socijalno-ekonomskoj mjeri. Ogledanje o istinu, njena emanacija, dotiče svakoga te je to bio temeljni Popperov stav o čovjeku.

4) *Sličnost u težnji prema istini kroz kritički racionalizam*

I Sokratov i Popperov san bio je doseći ideal istine. Težnja k istini jednako je i za Poppera i Sokrata predstavljala izvor svake inspiracije. Na tom su putu prepoznali da je cjelovita istina teško spoznatljiva, a u konačnici su oboje posumnjali je li ona uopće čovjeku dostižna. Danas postoji jasno profilirani stav da se njihova spoznajna metoda odlikuje znanstvenom strogoćom, jasnom logičkom strukturom i opredjeljenjem za racionalnom kritičnošću kao izravnim pokazateljem te jasnoće. U klasifikacijskom je smislu ovakva povijesna retrospektiva sasvim sigurno točna. Ona pokušava razumijeti na koji su način i Sokrat i Popper promišljali, na temelju čega su gradili vlastitu spoznajnu teoriju. Međutim u Sokratovoj i Popperovoj metodi, te naročito u filozofskoj pozadini koja je prethodila njihovim spoznajnim teorijama, postoje mnogobrojni elementi za koje ne bismo mogli reći da spadaju u okrilje klasičnog racionalizma. To nam potvrđuju i sami Sokrat i Popper. Težiti idealu potpune istine, čuti unutarnje glasove¹⁸, kritizirati tuđe definicije pojmova a ne ponuditi vlastiti definiciju, nuditi rješenja sretnoga života koja bi morala vrijediti za sve ljude jednako, dopustiti da vas zbog vlastitih ideala ubiju – sve su to ponašanja koja, iako ih je moguće razumjeti, pa čak i racionalno objasniti, ne predstavljaju sasvim racionalne odabire za vlastiti život. Upravo je ovo bio temelj za osnovicu buduće kritike upućene i Sokratu i Popperu.

5) *Sličnost u argumentaciji kritike Sokratovog i Popperovog djelovanja*

Razmotrimo li strukturu glavnine kritika koje su doživjeli Sokrat i Popper, bilo da je kritika njima upućena bila veća za njihovog života ili tek znatno kasnije, primijetit ćemo da su osporavani u istoj stvari. Kritika glasi: i Sokrat i Popper su kod drugih kritizirali upravo ono što su sami najbolje radili. Sokrat je kritizirao sofiste, a njega su smatrali najvećim sofistom među sofistima. Popper je opovrgavao znanstvenost socijalne filozofije u djelima Platona, Hegela i Marxa, a sam je potom ponudio vlastitu socijalnu filozofiju koja se po mnogim autorima odlikuje istovjetnim koncepcijama koje Popper kod drugih autora smatra izvorom totalitarizma.

Druga glavna kritika upućena kako Sokratu tako i Popperu, a koja je na izravni način povezana s njihovim (ne)povjerenjem u mogućnost dosizanja potpune istine, jest njihovo poimanje *objektivnosti znanja*. I jedan i drugi su sasvim osobno iskreno sumnjali u takvu mogućnost, ali su svom oštrinom vlastitog intelekta od sebe očekivali da će ponuditi neku objektivnu istinu. U slučaju Sokrata to bi bila ponuda konačne definicije promatranoga pojma (do koje se u pravilu nije dolazilo), a kod Poppera je u pitanju na znanosti utemeljeni model sretnoga života ljudi u zajednici (Popperovo otvoreno društvo). Kako u tome nisu uspijevali (jer se do neke univerzalne objektivne istine možda niti ne može doći, kako su naslućivali i Sokrat i Popper), kritičari su olako ustvrdili da su se i Sokrat i Popper trudili dobiti unaprijed izgubljene bitke osuđene na propast.

Osim što su Sokrat i Popper gotovo istovjetno mislili, oni su kao što smo vidjeli, bili i na istovjetni način osporavani.

I na posljetku, valja nam istaknuti osobni Popperov odnos prema Sokratu. Imamo izvorni Popperov iskaz poštovanja prema Sokratovom liku i djelu. Popper Sokrata izdvaja iz mnoštva povijesnih velikana te o njemu kaže da je bio: "...reformator etike koji je težio suštini tj.

---

¹⁸ U pitanju je poznati Sokratov unutarnji glas tzv. *daimon*.

mudrosti samoj." (Popper, 2003., tom I.,58). Za pretpostaviti bi bilo da bi sličnu pozitivnu emociju o Popperu gajio i sam Sokrat koji bi u njemu mogao prepoznati svoga istomišljenika.

Tko zna, ako su sada Sokrat i Popper na istome mjestu, i ako su u prilici razmjenjivati mišljenja, možda se međusobno opovrgavaju, što bi bilo u potpunom skladu sa njihovom spoznajnom metodom.

A možda obojica uživaju u cjelovitoj istini – idealu koji im je za života bio njihov osobni san.

5. ZAKLJUČAK

Analizirajući Sokratovo i Popperovo epistemološko mišljenje možemo jasno zaključiti da je ono strukturirano na gotovo istovjetan način. Tomu nije tako stoga što postoji samo jedan put ka razumijevanju znanja i načina kako se do njega dolazi, jer ne postoji samo jedan put. Tu se prvenstveno radi o zajedničkoj predodžbi svijeta i pozicije čovjeka u njemu, a iz čega je proizašla i ovakva konceptualna misaona sličnost. Ta predodžba je toliko snažna da je nadišla vremenski jaz od dvije i pol tisuće godina koje su dijelile živote ovih dvaju velikana europske epistemološke misli.

Pokazalo se također i to da je Popper u svom vremenu uveo novinu, baš kao što je to u svoje (nama davno) vrijeme sa svojom teorijom učinio i Sokrat. Stoga smatram vrijednim prepoznavanje strukturalne istovjetnosti Sokratove i Popperove spoznajne metode koja se očituje u istovjetnim temeljnim misaonim koncepcijama, istom metodološkom pristupu te sličnim postignutim rezultatima i gotovo istovjetnim kasnijim društvenim interpretacijama, osvrtima i kritikama, jer nam ona omogućuje najmanje dvije stvari. Prvo, ponovno otkrivanje vrijednosti ideja koje nam je ovo dvoje ljudi izreklo kroz svoja pisana i prenesena djela. I drugo, moguće prepoznavanje važnosti činjenice da su i Sokrat i Popper važne spona u prepoznavanju našega europskog identiteta, čak i uz činjenicu što njihove ideje imaju općeljudsku vrijednost.

6. LITERATURA

1. Altaras Penda, Ivor (2005.) *Doprinos Karla Poppera političkoj kulturi EU*. Magistarski rad. Zagreb: NSK
2. Altaras Penda, Ivor (2010.) *Europski integracijski procesi i socijalna država - integracijski potencijali socijalne države*. Doktorski rad. Zagreb: NSK
3. Barbarić, Damir (1995.) *Grčka filozofija – hrestomatija*. Zagreb: Školska knjiga
4. Bošnjak, Branko (1993.) *Povijest filozofije*. NZMH: Zagreb
5. Cooper, John M., editor (1997.) *Plato – Complete Works*. Hackett Publishing Company: Cambridge
6. Esping - Andersen, Gøsta (1996.) *Welfare States in Transition*. London: Sage
7. Kurelić, Zoran (2002.) *Liberalizam sa skeptičnim licem*. Zagreb: Barbat
8. Kurelić, Zoran (2002.) *Can a Popperian be a Multiculturalist?* Politička misao, Vol. XXXIX., No. 5 (122-127)
9. Platon (1979.) *Fileb i Teetet*. Zagreb: Naprijed
10. Platon (1985.) *Odbrana Sokratova, Kriton, Fedon*. Beograd: BIGZ
11. Platon (1997.) *Država*. Zagreb: Naklada Jurčić

12. Polšek, Darko (1996.) *Koncepcije povijesti K. R. Poppera i F. Hayeka*. Filozofska istraživanja 50, God. 13, Sv. 3 (573-585)
13. Polšek, Darko (1996.) *Pokušaji i pogreške – filozofija K. Poppera*. Zagreb: HFD
14. Popper, Karl R. (1973.) *Logika naučnog otkrića*. Beograd: Nolit
15. Popper, Karl R. (1994.) *The Myth of the Framework*. London: Routledge
16. Popper, Karl R. (1995.) *Conjectures and refutations*. London: Routledge
17. Popper Karl R. (1996.) *Budućnost je otvorena*. Filozofska istraživanja 61 od. 16, Sv. 2 (379-382)
18. Popper, Karl R. (2003.) *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji I i II*. Zagreb: KruZak
19. Vlastos Gregory (1991.) *Socrates – Ironist and Moral Philosopher*. Cambridge: University Press